

GYÖRGY ESZTER

## A „Nyócker” – egy városnegyed, mint reprezentációs eszköz

Írásomban<sup>1</sup> azt a folyamatot vizsgálom, amelynek során egy városnegyed negatív elemekből, stigmatizált múltjából és jelenből pozitív identitást épít. Elemzésem tárgya a budapesti Józsefváros egy többé-kevésbé jól definiálható része, az elgettősodott „nyócker”. Véleményem szerint ez a terület a rendszerváltás óta eltelt időszakban egyre inkább reprezentációs eszközként működik, felvetve és ütköztetve a kiszorítottság, a lerobbantság és a hibriditás, kevert kultúra diskurzusait. Amikor egy városnegyedről, mint reprezentációs eszközzel beszélünk, természetesen meg kell vizsgálnunk, mit értünk pontosan reprezentáción, illetve azt, hogy kinek a reprezentációját vesszük alapul. Úgy tűnik, a kutatott terület esetében a kérdés döntő fontosságú: ki reprezentálja a „nyóckert”? Az ott lakók, vagy azok, akik kívülről figyelik csak? Keveredhet-e egymással, lehet-e átfedés a két nézőpont között? Hogyan függhet össze a VIII. kerület roma lakosságának saját lakóhelyéről, szűk életteréről alkotott képe a város más helyein élő többségi társadalom tagjainak a „cigány gettóról” kialakult véleményével? A különböző reprezentációk felkutatásakor és leírásakor tehát felmerülhetne a belülről és kívülről jövők közötti különbségtétel. E tanulmány interpretációja szerint viszont nem lehet, nem is kell minden esetben különbséget tennünk a két típus között. A szigorú distinkciók helyett inkább pont a két reprezentáció-fajta keveredését, egymásba csúszását érdemes figyelemmel kísérni.

---

<sup>1</sup> Jelen tanulmány az ELTE BTK Atelier Magyar–Francia Társadalomtudományi Központ doktori iskolájába íródó disszertációm egy fejezete.

Hogy jobban megvilágítsuk a belülről és kívülről jövő reprezentációk közti különbséget, idézzük Caroline Howarthot, aki az angliai Brixton városának ellentmondásos megítélését írja le a városi fiatalokkal készített kutatás segítségével.<sup>2</sup> Howarth szerint, míg a brixtoniak lakóhelyükhöz fűződő viszonyát egyfajta ünnepi és büszke érzés jellemzi, addig a szélesebb társadalomban és a közvéleményben a városról egy szélsőségesen negatív kép uralkodik. A közvélemény reprezentációi egy rasszizmustól, szegénységtől, bűnözéstől sújtotta helyről beszélnek. Brixton esetében tehát egyértelműen ütköznek egymással a belülről és a kívülről jövő képzetek: egy veszélyes, bűnös, sötét város képe áll szemben egy multikulturális, vibráló közösségi érzéssel. Howarth elemzésében ennél az ellentmondásnál kiemeli a „hogyan látjuk magunkat?” és a „hogyan látnak mások minket” dialektikáját. Ahogy a szerző fogalmaz, amikor egy hely, egy közösség identitását próbáljuk meg feltérképezni, látnunk kell: „*Identitás kinek a szemében?*” (*Identity in whose eyes?*).<sup>3</sup>

Ezt a kérdést szem előtt tartva próbálok tehát néhány példát bemutatni a VIII. kerület reprezentációjáról, számon tartva a kívülről és a belülről jövő ábrázolások közti különbség jelentőségét, még akkor is, ha ezen két fogalom elválasztása egymástól nem mindig egyértelmű. Mindezek mellett azt is látnunk kell, hogy a VIII. kerület (vagy bármilyen más, hátrányos helyzetű, leszakadó, szegregálódó városrész) reprezentációi, éppen az előbb említett helyzete miatt, főleg kívülről jövőek lehetnek. A különféle ábrázolásokban a VIII. kerület a legtöbbször mint egy „etnikai gettó” jelenik meg, a budapesti cigány kisebbség legfőbb lakóhelyeként. Feltételezhető, hogy egy olyan társadalmi csoport, amelyik a legtöbb élethelyzetben hátrányosan megkülönböztetett, önérvényesítésében meglehetősen akadályozott, nehezen tudja magát reprezentálni. Kevés eszköze, lehetősége van rá. Hogyan is tudna saját magára, környezetére és kultúrájára reflektálni egy olyan csoport, amelyik erősen stigmatizált, a társadalmi lét legtöbb szegmenséből kizárt? A VIII. kerületi romák esetében mégis találunk kivételeket, belülről jövő reprezentációkat. A következő oldalakon bemutatandó ábrázolásmódoznak kettős céljuk is lehet: kivételes helyzetüknél fogva egyszerre segíthetik elő a roma kisebbség szélesebb körű elfogadását, elismerését a többségi

<sup>2</sup> Howarth, Caroline: Identity in Whose Eyes? The Role of Representations in Identity Construction. *Journal for the Social Behaviour*, 32, 2, 2002. 146.

<sup>3</sup> Howarth, i. m. 159.

társadalom által és jeleznek egyfajta öntudatra ébredést, emancipációt magán a kisebbségen belül.

### *Név általi reprezentáció*

A VIII. kerület reprezentációinak vizsgálatakor mindenekelőtt magára az elnevezésre kell felhívni a figyelmet: a magyar nyelvben az egyre inkább elterjedt „nyócker” kifejezés jelentőségére. Míg a rövidítés eredetileg a szleng alkotása volt, hamarosan áttért a köznyelvbe, egyre szélesebb nyelvhasználói réteget magáénak tudva. A „nyócker” szó sikerének valódi megpecsételését nyilvánvalóan a Gauder Áron-Novák Erik-féle animációs film jelentette, melyre a dolgozat végén még visszatérek. A „nyócker” mára nem szitokszó, használata sokrétű. Jelentőségét mégis az adhatja, hogy tudtommal nincs semmilyen másik olyan budapesti kerület, melynek lenne ilyen „beceneve”, pejoratív (vagy éppen divatos, figyelemfelkeltő?) elnevezése. Ahogy François Leimdorfer írja, *„a tény, hogy egy helynek nevet adunk, önmagában az adott hely stabilizálását jelenti, egyszerre térbeli és szimbolikus szempontból is. [A névadás aktusától] egy hely létezni kezd a beszédben, a társalgásokban, valamint stabil identitást nyer, amely elválasztja más helyektől és egy közös referenciát hoz létre. Mindeközben ahhoz, hogy 'sikere' legyen, és ne korlátozódjon a társadalom egy szűk kapcsolati mezőjére, ennek az elnevezésnek helyet kell találni a hétköznapi szóhasználatban, köröznie kell a lehető legkülönbözőbb nyelvi regiszterek és társadalmi terek között.”*<sup>4</sup>

A „nyócker” kifejezésnek az elmúlt években stabil identitása lett; eredeti, a hivatalos nyelv általi, stigmatizáló használata mostanra meggyengült, helye a köznyelvben biztosnak tűnik. Visszatérve e szó használatának pejoratív aspektusára, azt gondolom, hogy a mai magyar nyelvben a „nyócker” kifejezés pontosan reprezentálja magának a városnegyednek a megítélését: egyszerre van benne valamilyen idegenkedés, rosszallás és érdeklődés, izgatottság. Érdekes megfigyelni az interneten egyre terjedő blog-kultúra városrészrel foglalkozó példáit. Az egy helyi lakos naplóját, a [www.nyocker.prae.hu](http://www.nyocker.prae.hu)-t, a kifejezetten a Práter utca és környékének lokális emlékeivel, mikrotörténetével foglalkozó [www.prater.blog.hu](http://www.prater.blog.hu)-t, a számos civil összefogást és eseményt rögzítő [www.8ker.blog.hu](http://www.8ker.blog.hu)-t, vagy

<sup>4</sup> François Leimdorfer et al: *Nommer les quartiers d'Abidjan*. In Christian Topalov (ed.): *Les divisions de la ville*. Éditions UNESCO, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 2002.



A két fotó forrása: <http://cotcot.hu/kozosseg/cikk/3097>

az omladozó házakat és a benne lakókat megörökítő fotóblogot, a *www.nyoc.blog.hu*-t. Mindegyik blog tartalmában visszaköszön a rövidített név, ám ez esetben a használat közelséget, ismerősséget jelez. Egy ambivalens és folyamatosan formálódó megnevezésről van tehát szó, amely szimbo-

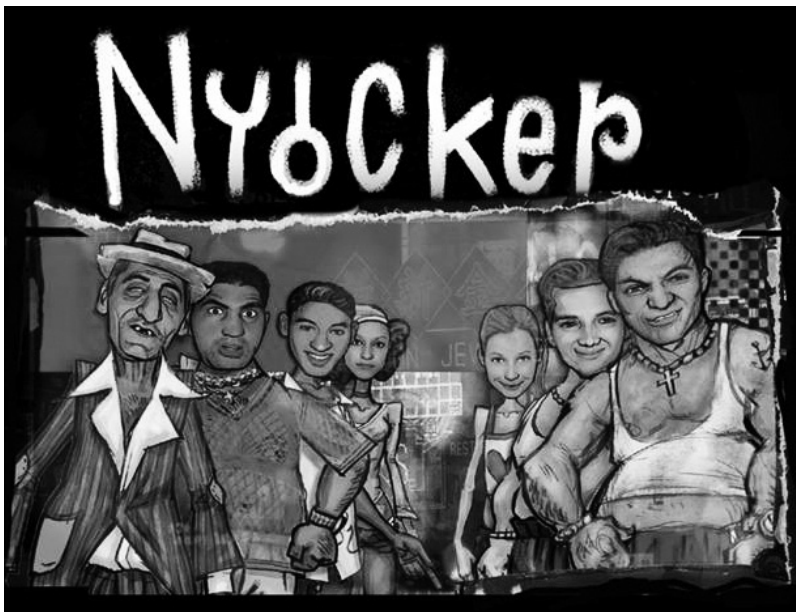
lizálja a VIII. kerület egész, ellentmondásos szociológiai és kulturális jellegét. Ahogy Christian Topalov megjegyzi, hogyha a helynevek szemet szűrnak és elgondolkodtatnak arról, vajon honnan erednek, mit jelentettek régen és mit jelentenek ma, akkor egyszerre elvontabb kategóriákat is működésbe léptetnek. A helynevek tehát magának a városnegyednek a jelentését problematizálják: „osztályozzák a tereket”.<sup>5</sup> Innen adódik a következő kérdés: hol van a VIII. kerület helye az összes budapesti kerület rangsorában? Amikor egy „város szavait” vizsgáljuk, mindenképpen figyelembe kell vennünk a szókincs „alulról” és „felülről” jövő elemeinek viszonyát, vagyis a hivatalos és a köznyelv különbözőségét. Ezzel a különbségtétellel egyúttal vissza is jutottunk a kívülről és a belülről képződő reprezentációk problematikájához.

### *Az adminisztratív kerület és a szimbolikus gettó*

A VIII. kerület reprezentációjának, a „nyócker” feltérképezésének egyik legizgalmasabb kérdése a szimbolikus tér meghatározása. Medtől meddig tart a „gettó”? Határai nem egyeznek a kerület, Józsefváros hivatalos hatáiraival. Még az sem elég, ha a Nagykörút kétoldali, a többi kerületnél is élesen megfigyelhető dichotómiájára hivatkozunk. A körúton „túli” terület túl nagy, a Népliget és az Orczy út által határolt Tisztviselőtelep például egészen más társadalmi, történeti sajátosságokat mutatna. Az önkormányzat felosztása szerint létezik Külső-, Középső-, és Belső-Józsefváros, a kerület rehabilitációját végző Rév8 pedig Józsefváros „15 éves kerületfejlesztési stratégiájában” tizenegy önálló arcullattal rendelkező területi egységre – negyedre – osztotta a városrészt.<sup>6</sup> A negyedek elkülönítése a javaslat szerint az egyes kerületrészek eltérő arculatának hangsúlyozását, „identitásuk” fejlesztését szolgálja. Józsefváros tizenegy negyede közül minden szempontból a legterheltebb a Magdolna negyed, mely a Nagyfüvaros utca – Népszínház utca – Fiumei út – Baross utca – Koszorú utca – Mátyás tér által határolt területen fekszik, tehát nagyjából lefedi vizsgálatunk topográfiai terét. A különböző közigazgatási felosztások után azt próbálom vizsgálni, hogy milyen utcák, terek jelennek meg a vizsgált műalkotásokban?

<sup>5</sup> Topalov, i. m. 376.

<sup>6</sup> Magdolna Negyed Program II. Akcióterületi Terv 1. kötet, 23. In [www.rev8.hu](http://www.rev8.hu)



Forrás: [www.nyocker.hu](http://www.nyocker.hu)

Amikor tehát a „nyóckerről” beszélünk, látjuk filmen vagy halljuk egy hip-hop dal szövegében, megjelennek bizonyos utcák, jellegzetes utcasarkok. Létezik egy bizonyos szimbolikus tér, amelyet földrajzilag leginkább a Közép-Józsefváros belseje, nagyjából a Mátyás tér körül található utcák jelentenek. A legtöbb reprezentációban, valamint „mentális térképünkön” is ez az épített környezet, ezek a különösen rossz állapotban levő, lebontásra váró házak és az előttük elterülő koszos, elhanyagolt utcák, terek jelennek meg. Amennyiben tehát mégis megpróbáljuk lehatárolni ezt a területet, a József körút és az Orczy út között elterülő, észak felé a Rákóczi úttal, dél felé pedig az Üllői úttal záródó trapéz formájú városrészről, tulajdonképpen a *Rév8* Magdolna negyedéről beszélhetünk.

A „nyócker” mint etnikai negyed térbeliségén kívül időbelisége szempontjából is behatárolható, ahogy Fejős Zoltán is leszögezi egy tanulmányában, Budapest társadalmi-kulturális térképén csak a rendszerváltás környékén jelentek meg az etnikus terek. Az addig Fejős által színtelennek, egyhangúnak tételezett budapesti társadalom az 1990-es években etnikailag tarka, változatos lett. Bár a Józsefváros múltjával fog-

lalkozó (hely)történeti munkák már a 19. és 20. század fordulóján is egy kétarcú, a Palotanegyed arisztokráciájával szembeni kispolgári-proletár városrészeiről írnak, ahol nagy számban élnek vidékről bevándoroltak, kubikosok, zsidó kereskedők<sup>7</sup> stb., a bevándoroltak, menekültek, romák és más csoportok által az etnikai tarkaság radikálisan az ezredforduló tájáján erősödött fel és vált *láthatóvá*. Így a város térbeliségében új térként artikulálódott a többségi kultúrától *különbözés* ténye.<sup>8</sup>

*Beyond Budapest – etnoturizmus a Nyóckerben:  
„úgyhogy be kell egy kicsit segíteni”<sup>9</sup>*

A „nyócker” kívülről jövő reprezentációjának egyik legérdekesebb példája a Beyond Budapest Sightseeing, vagyis egy olyan városnéző túra, amely budapestieknek és idegeneknek egyaránt a főváros egy ismeretlen, eldugott részét kívánja megmutatni. A két fiatal idegenvezető, Domján Manó és Baglyas György vállalkozásuk honlapján<sup>10</sup> következetes képet formálnak a gettóizált városnegyedről: a „nyócker málló pompájáról” írnak, „szocio-kulturális kalandokat” ígérnek, missziójuk pedig többek között „megosztani a kincset, amire rátaláltunk”, illetve „megismerni és megismertetni egymással a különböző kultúrákat”. Arra a hipotetikus kérdésre, hogy miért épp a VIII. kerületet választotta a Beyond Budapest helyszínéül, vagyis miért ebben a városrészben lehet leginkább Budapest „mögé” látni, a város eddig rejtett, ismeretlen oldalait megmutatni, a honlapon olyan választ találunk, amely ugyancsak a „nyócker” mítikusságát, egzotizmusát emeli ki. Leírásukban a „nyóckerben” „az a jó, hogy sosem az történik, amit vársz. [...] Olyan, mintha a nyolckerben nem lennének zárt ajtók. Bárhova indulsz és bármire számíatsz, biztos, hogy nem oda és nem úgy érkezel majd, mint képzelted.” [...] Ilyen ez a VIII. kerület. Tele gyerekkorral, tele felfedezni valóval, tele kincssel, igazi kincssel. Mindenki megtalálhatja a magáét”.

<sup>7</sup> Bakó Ágnes – Bíró Lívia, (szerk.): *Józsefvárosi lexikon*. MSZMP VIII. ker. Bizottsága és a Fővárosi Tanács VIII. ker. Tanács, 1970. Zachár Ottó: *A Józsefváros története V. (1919–1945)*. Budapest, Józsefvárosi Művelődési Ház, 1978.

<sup>8</sup> Fejős Zoltán: A városi kultúra régi és új elemei: szempontok Budapest átalakulásának értelmezéséhez. In Kovács Nóra – Szarka László (szerk): *Tér és Terep, Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 102.

<sup>9</sup> Idézet a Beyond Budapest működtetőivel, Baglyas Györggyel és Domján Manóval 2009. május 20-án készített interjúból.

<sup>10</sup> <http://www.beyondbudapest.hu>

A városnegyedről szóló leírásban a Beyond Budapest külön bekezdést szán a területben lakó cigányságnak is, ezt a részt a felvetéseimhez való közelsége és a városnegyed roma identitásának pontos tematizálása miatt nagyjából egészben idézem:

### „SZÍNES CIGÁNYOK

Ha valaki a világban meghallja azt, hogy magyar cigány, akkor a zene jut eszébe; az a Hungaricum, amit a magyar cigányzene képvisel. Ha egy magyar hallja meg azt, hogy magyar cigány, akkor a VIII. kerület jut eszébe, azaz 'a gettó'; akkor csalások, gaztettek, betörések jutnak eszébe. Már csak ilyen sztereotípiákban gondolkodik az ember. Valóban magas a VIII. kerületen belül a romák aránya. És vagy ezzel összefüggésben, vagy nem; a munkanélküliek aránya is magas, a mély szegénységben élők aránya is magas, a VIII. kerületi születéskor várható átlagéletkor viszont alacsony. Állítólag alacsonyabb, mint más kerületekben. De én a 'gettó' másik arcára voltam kíváncsi. Mert van másik arc is. Persze. Sok másik arc van. Az egyik arc például olyan, mint mikor egy nyáron beköltöztem a VIII. kerület slumosodó, szagos, gangos bérházának egy kis lakásába. Dúlt az élet az udvaron, az utcán, a játszótéren. [...] Hogy cigányok, vagy nem cigányok voltak, szinte mindegy is. Mindenki beleolvadt ebbe a forgatagba. Ott-hon érezhetted magad. Nem lógtál ki. Bármit csinálhattál. Mindenki dühöngött mindenkire, állandóan folyt a perpatvar. Mégis mindenki elfogadott mindenkit. Nem volt más lehetőség. Egy évig tetszett nekem ez az élet, de utána visszavágytam a saját kommersznormáim közé és elköltöztem. Ekkor tudatosult csak bennem, hogy a konzolidált, a 'normális' társadalom mennyivel hidegebb, magányosabb és szomorúbb. Senki nem zavar senkit, akkor sem, ha kellene, hogy valaki bekopogjon. Aztán jóba lettem egy muzsikus cigány családdal. Egy újabb arca az úgynevezett gettónak: muzsikus cigányok. Magukat a cigányok arisztokratáinak tartják. Legtöbbjük VIII. kerületi lokálpatrióta. [...] A muzsikus cigányok is, azok, akikre egy ország lehetne büszke, akik a magyarok jó hírét viszik zenéjükkel, hát ím ők is itt élnek a VIII. kerületben. A többi, nem muzsikából élő kevésbé asszimilálódott cigányokkal együtt. Elérhető távolságban. A VIII. kerületben. Aki kíváncsi, aki szeretné kultúrájukat felfedezni, az elindulhat. Tehet egy lépést feléjük. Közelíthet.”



*A Beyond Budapest túravezetőinek hozzájárulásával készült felvétél.*

A Beyond Budapest két „idegenvezetőjének” tehát tudatos, nyílt szándéka, hogy szocio-kulturális városnéző sétájukkal ne csak a még felújítás előtt álló, más kerületben élő városlakók vagy külföldiek szemét biztosan elkerülő romos épületeket mutassák meg, hanem azt a stigmatizált lakosságot is, amely ott lakik. A józsefvárosi túrák során,<sup>11</sup> a Palotanegyedtől indulva a csoportok egyre beljebb mennek, „gettótúrájukat” a Horváth Mihály térnél kezdik és a Tavaszmező utcán keresztül haladnak a Kálvária tér felé. Az útközben látható híres épületek, templomok, cukrászdák bemutatásán kívül egy muzsikus cigány családnál is látogatást tesznek. A túra ezen állomása hangsúlyozza leginkább a kulturális távolság felszámolásának szándékát: a stigmatizált kisebbség tagjai látják vendégül a javarészt többségi társadalomból jövő, illetve stigmatizált területen csak turistáskodó látogatókat. Természetesen fontos kiemelni, hogy a szóban forgó roma család tagjai mind elismert muzsikusok, régóta asszimilálódott, elismert tagjai a magyar társadalomnak.

<sup>11</sup> 2007 decemberében én is részt vettem egy Budapest Beyond-os városnéző sétán.

Ahogyan ennek kapcsán Imre Anikó is fogalmaz, a muzsikus cigányok különös, ambivalens szituációt testesítenek meg a többségi-kisebbségi elfogadás magyarországi viszonyrendszerében, zenéjük a hibriditás és kulturális keveredés reprezentálódásának egyik főszereplője. Annak ellenére, hogy a cigányzenészek évszázadok óta „jelen vannak” a többségi társadalom életében, valamint mindig is rendelkeztek kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal is, zenei tevékenységük mégis sokáig csak a vendéglátóipar korlátai közé volt kényszerítve. Paradox módon tehát ugyanazok a cigányok, akik hazájuk kirekesztő viselkedése miatt szégyenkezve menedékért könyörögnek az Európai Uniónál, egyben a magyar nemzet büszke reprezentánsai, mikor is a zenei értékek külföldön való bemutatásáról van szó.<sup>12</sup>

Amikor tehát a Beyond Budapest egy ilyen, a többségi társadalommal való kapcsolatában ambivalenciát magában hordozó muzsikus családnál tesz látogatást, végeredményben idomul a régóta bevett sztereotípiákhoz, melyek a cigányságot mindig a zenéjükön, muzikálításukon keresztül közelítették meg. Az odatévedt látogató számára már-már „egzotikusnak” számító élmény, vendégség egy roma családnál valójában könnyen illeszkedik a nemzeti hagyományoknak régóta szerves részét képező „cigányzenész – magyar vendég” sémához. Mindazonáltal figyelembe kell venni egy ilyenfajta városnézés etikai határait is: magyarázhatjuk a „kényelmes” látogatást a jómódú, asszimilálódott muzsikus cigányoknál azzal is, hogy a szervezők nem akarnak a „katasztrófaturizmus” csapdájába esni. Ahogy egy 2009 májusában készült interjúban Domján Manó, az egyik túravezető fogalmaz: „... és van, akinek az az igénye, amit mi nem akarunk kiszolgálni, hogy a szegénynegyedben mutogassunk. Szegénynegyed, hát most úgy mondom, hogy a nagyon lepukkant, nagyon nyomorult sorsú emberek között, Dankó utca vagy akármí, mutassunk be éleleteket. Ehhez mi nem asszisztálunk, mi nem nyomorturizmust csinálunk.”<sup>13</sup>

<sup>12</sup> Imre, Anikó: Roma Music and Transnational Homelessness. *Routledge, Third Text*, Vol. 22. 3. 2008. 331.

<sup>13</sup> Idézet a Beyond Budapest működtetőivel, Baglyas Györggyel és Domján Manóval 2009. május 20-án készített interjúból.



Forrás: [www.port.hu/gipsy-side](http://www.port.hu/gipsy-side)

*Gipsy Side: „... a néger kint, az igazi roma...”*

A cigányokról szóló filmek sokáig egyfajta „romantizáló-egzotici-záló” sztereotípa-halmazban voltak bentrekedve: az 1990-es évekig gyakorlatilag kizárólag olyan reprezentációk születtek, melyekben a romák mint szabadságszerető, primitív, szenvedélyes, törvénytisztogató csoport jelentek meg. Dina Jordanova szerint nincs is más olyan etnikai csoport, amely történetileg ennyiszor szolgált volna „metaforikus anyagként” a filmművészetnek.<sup>14</sup> A hagyományos reprezentációkban azonban a cigányok iránti érdeklődés stilizált és egzotikus volt.

A 90-es években a roma filmeknek azonban új kategóriája született, mely a romák komplex társadalmi helyzetét, a perifériára szorulását, a rasszizmussal való küzdelmét mutatta be. Ezekben a reprezentációkban a romantizált allűr demisztifikálódik, az „ezoterikus csodálat” helyét pedig felváltja a növekvő aggodalom a leszakadástól és rasszizmustól.<sup>15</sup>

<sup>14</sup> Jordanova, Dina: *Mimicry and Plagiarism, Reconciling Actual and Metaphoric Gypsies. Routledge, Third Text*, Vol. 22. 3. 2008. 307.

<sup>15</sup> Jordanova, i. m. 307.

A 2006-ban Antos Balázs és Gát Balázs által készített *Gipsy Side* című dokumentumfilm ugyancsak szakít a sztereotipikus, paternalizáló hagyománnyal és helyette inkább izgalmas példájává válik a belülről és kívülről jövő reprezentációk keveredésének.

A 2007-es 4. Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztiválon<sup>16</sup> versenyben lévő, valamint több függetlenfilmes szemlén díjat szerző film tizenéves roma rappereket mutat be, akik a VIII. kerület mélyén próbálják létrehozni, leutánozni az amerikai hip-hop kultúrát. Ahogy Kali Kinga írja a filmről: „a kezdő kép lokalizál: Budapesten vagyunk, a nyolcadik kerület látképe madártávlatból is felismerhető. A képsort egy fiú (bárki lehetne a film szereplői közül) vallomása kíséri: a nyolcban jól érzi magát az ember, és nem kívánczik el, mert itt megvalósulnak az álmok.”<sup>17</sup> A főszereplő fiúk, Márió, Luigi és Joker évek óta gyakorolnak együtt, akár otthon, a ház udvarán, akár a Rádió C Rapport című műsorában, vagy éppen az Orczy téren megrendezett Roma majálisokon. A dokumentumfilm az antropológia résztvevő megfigyelés-módszerét választja: 50 percen keresztül kíséri a rappereket útjukon, koncertekre, a rádióműsorba vagy a kerület fekete borbély boltjába. Ez alatt az idő alatt a *Gipsy Side* egy olyan világba enged betekintést, amely egy szubkultúra tökéletes elsajátításáról és egyben sajátta formálásáról szól. „Kézikönyvet is megszegyenítő részletességgel tárja fel azt a tudást, amelyet a „gettó” fiataljai magukénak tudnak: a rap stílusirányzatait a nyolcban és Amerikában, az amerikai „nagymesterek” követésének módozatait, valamint azokat a kódokat, amelyeket ők nap mint nap használnak itt, a *Gipsy Side*-on. Kiderül, hogy a nyolcadik kerület rapperei naponta amerikást játszanak.”<sup>18</sup>

Ahogy Joker (Ökrös Lajos) egy 2009 elején felvett interjújában<sup>19</sup> nyilatkozik az afro-amerikai kultúra minta-jellegéről: „... hát lehetséges, hogy ez egy tiltakozás volt nekünk. Mi nem úgy nőttünk fel, mint nagyon sok gyerek. Mi szegénységben nőttünk fel és mintha ezzel tiltakoztunk volna, elmondtuk, kimondtuk magunkból az érzelmeket, hogy legyen jobb, legyen szebb és ezt erőszakosan mondtuk, hogy legyen jobb.” Luigi (Lázók Roland) egy másik, 2007-es interjújában hasonlóan fogalmazza meg a fekete rapperekkel feltételezett sorsközösséget: „Ők is azért kezdtek el rappelni, mert el akarták mondani az

<sup>16</sup> 4. Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztivál. 2007. november 6–11. <http://www.verzio.ceu.hu>

<sup>17</sup> Kali Kinga: Nyócker lenyomja Amerikát. *Amaro Drom*. 2007. december. 30.

<sup>18</sup> Kali, i. m. 31.

<sup>19</sup> 2009. január 21-én interjút készítettem Jokerrel.

embereknek, hogy mennyit szenvednek a kisebbségi létükben. Ők kisebbség voltak Amerikában, mi meg kisebbség vagyunk itt Magyarországon. Tehát a rapnek eleinte politikai éle volt: lázadás volt az, amikor a négerek kimentek az utcára rap-pelni. Ugyanez történik a romákkal Magyarországon. És nemcsak Magyarországon, hanem mindenhol: sok minden történik, elítélik a romákat a munkahelyeken, az iskolában, ilyen-olyan helyeken, vagy például azért nem jöhetnek össze egy lánnyal, mert ő nem roma, én meg cigány vagyok, és az nem tetszik neki. Hát eleinte tetszem, de azért levágja rólam, hogy cigány vagyok, nem tudom letagadni! Ahogy a fekete bőrűek a rappel lázadtak, ugyanúgy teszik a romák is.”<sup>20</sup>

Joker és Luigi ezzel a néhány mondattal a szubkultúrák, többek között a hip-hop kultúra alapvetését mondják ki: a szubkultúra képviselői olyan marginalizált tartalmakat fejeznek ki (például osztálytudatot, különbségtudatot), melyek a domináns kultúrában tiltottak. A szubkultúra tehát olyan kifejezési forma, mely a hatalom mozgatói és az alsóbb pozíciókba szorítottak közti alapvető feszültségre irányul. Ez a feszültség fejeződik ki az egyes szubkulturális stílusokban.<sup>21</sup>

Érdeemes még néhány mondat erejéig visszatérni az afro-amerikai hip-hop kultúra elsődleges fontosságára, különös tekintettel a romák és feketék közötti önreprezentációs párhuzamra. Antos Balázs, a *Gipsy Side* egyik készítője rövid esettanulmányban dolgozta fel a filmjében szereplő fiatalok identitását, énképét.<sup>22</sup> Az írás egyik alaptétele az, hogy a roma rapperek önreprezentációjukban az afro-amerikaiak („négerek”) és a saját csoport („cigányok”) rokonságát fogalmazzák meg. Az egyik, filmben is elhangzó dalszöveg szerint például: „Barna vagyok, de azok meg feketék, héj, azt mondom neked, hogy nem vagyok a kemény én, [...] és mindig azokat a gyerekeket szájba vertem, akik azt mondták nekem, hogy a magyar a jó, közben meg a néger kint, az igazi roma hallható.” Az improvizált szövegrészlet kontextusában tehát a fehér-néger fogalompár analóggá válik a magyar–roma ellentéttel, a feketék pedig mint „igazi romák” jelennek meg. Így válik sajátta, a Józsefvárosban is autentikussá a fekete rapzenészek szubkultúrája, amennyiben nem pusztán utánzásról, az amerikai

<sup>20</sup> Kali Kinga: Megmondom, testvér! A rap legyen hiteles. *Amaro Drom*. 2007. december. 34.

<sup>21</sup> Hebdige, Dick: *Sous-culture, le sens du style*. Zones, Éditions de la Découverte, Paris, 2008. 97, 140.

<sup>22</sup> Antos Balázs: „Barna vagyok, de azok meg feketék, héj”... In Bali János (szerk.): *A kultúra kódjai: A 60 éves Kapitány Gábor köszöntésére*, Budapest, MOME, 2008.

minta imitálásáról szól, hanem egyfajta azonosulás mentén a két kulturális világ összefonódásáról is.<sup>23</sup>

A *Gipsy Side* rapperei az afro-amerikai kultúra lokalizálásával, valamint zenéjük elfogadtatásával a szubkulturális lét olyan fázisát élik át, amely bizonyos mértékben elfogadottá válik a többségi társadalom számára is. Ezt mutatja többek között a film sikere a fesztiválokon, dokumentumfilm-klubokon.<sup>24</sup> Gát és Antos végeredményben egy pozitív, reményteli képet alkotnak a budapesti gettó-fiatalokról, amelyben azok az elnyomás elleni lázadásukat, tiltakozásukat már át tudják formálni olyan alkotói folyamatokba, melyek sikeresen épülnek bele a környezetbe.

A bizakodásra serkentő történetnek azonban megvannak a (fizikai) határai. A *Gipsy Side* szereplői mindvégig a VIII. kerületben, csak egy behatárolt terület mozognak otthonosan. Közel van minden: az otthonuk, a barátaik, a Rádió C épülete, az Orczy kert, a nigériai Victor fodrászüzlete vagy az ugyancsak fekete bőrű Biggy rap kellékboltja.<sup>25</sup> Az etnikai gettó filmbeli reprezentációja megfelel Yves Grafmeyer „közel-ségi terekkel”<sup>26</sup> kapcsolatos gondolatának. Grafmeyer szerint egy városnegyedhez való kötődés nagyban függ az ott lakók társadalmi helyzetétől, valamint egyenlőtlen viszonyban áll a lakosok mobilitásával. Minél hátrányosabb rétegből jön valaki, annál inkább kötődik lakóhelyéhez, melynek szomszédsági kapcsolatrendszere biztonságot nyújt. A *Gipsy Side* szereplői számára tehát magától értetődő, hogy minden tevékenységüket a VIII. kerület, a gettó területén folytassák. A VIII. kerülethez való szoros kötődést mutatja az is, hogy a hip-hop kultúrával is itt ismerkedhettek meg a film főszereplői: szubkultúra és etnikus városnegyed kiegészítik egymást. Ahogy Luigi fogalmaz: „Amikor ideköltöztünk a kerületbe, a lakótelepre, jártunk a barátokkal zenét hallgatni, rappelgetni. A barátom bátyjától loptunk szövegeket, mert nem tudtunk saját szövegeket írni, még csak próbáltunk magunkat. Alakítottunk egy együttest is, én meg ez a barátom, meg akartuk magunkat csinálni, nagy sztárok akartunk lenni. De addigra már ismeretek minket, persze nem azért, mintha sztárok lettünk volna, hanem mint a rossz

<sup>23</sup> Antos, i. m. 44.

<sup>24</sup> Például a 2009. május 14–16. között megrendezett Magdi fesztiválon is sikerrel, egymás után többször lejátsozták.

<sup>25</sup> Kali Kinga: Nyócker lenyomja Amerikát. *Amaro Drom*. 2007. december. 31.

<sup>26</sup> Grafmeyer, Yves: Le quartier des sociologues. In Jean-Yves Authier – Marie-Hélène Bacqué (eds): *Le quartier, Enjeux scientifiques, actions politiques et pratiques sociales*. La Découverte, 2006. 27.

pénzt, a lányok köréből. A környékbeli roma fiatalok jól ismertek minket, mert minden nap más csajom volt! A Leonardo és a Práter sarkán van egy lakótelep, oda jártunk, meg a Losonczi térre.”<sup>27</sup>

A városnegyedhez, lakóhelyhez való szoros tartozás érzése természetesen nem egyedülálló, VIII. kerületi jelenség az európai hip-hop kultúra különböző változataiban. Ahogy Antos is utal rá már említett tanulmányában, a helyi utalások, lokális kötődések felvállalása gyakorta fontos szerepet kapnak. A *Gipsy Side* szereplőinek is alapélmény a VIII. kerületi kötődés. Érdekes idézni, hogy bár a dokumentumfilm egyik szereplője, Jancsika nem is a Józsefvárosban, hanem Csepelen lakik, mégis minden nap bevillamoszik a „nyolcba”, a barátaihoz.

A filmben egyébként egyetlen jelenet van, amely alatt a főszereplők kimozdulnak a „gettóból”: az Artisjus Szerzői Jogvédő Irodába mennek levédeni a már elkészült dalaikat. Megkapó és sokat mondó a képsor, ahogy a gyerekek átkelnek Budára és egy hivatalos intézményben képviselik magukat. Bár nincs kimondva, a néző sejtheti, hogy az I. kerületi kirándulás nemcsak a film, hanem a rapper-fiatalok egész élete alatt kivételes alkalom marad. A hagyományosan és köztudottan „jobb környék”, a budai Vár alja ismeretlen terep, a *Gipsy Side* szereplőinek bizonytalanabb, „veszélyesebb” terület, mint az éppen a külvilág számára „veszélyes hely”, a VIII. kerület. Az Artisjusból hazafelé az egyik szereplő fel is hívja szüleit, hogy megnyugtassa őket, mindjárt visszaér a „nyolcba”, ahol már nyugodtan kint tartózkodhat a téren, ahol nem kell félnie attól, hogy bűrszíne miatt atrocitások érik őt.<sup>28</sup>

A *Gipsy Side*-os fiúk sikere és reményei ambivalensek tehát: megmutatkozásuk és fellépéseik egyrészt a lokális roma identitás, a VIII. kerületi hibrid kultúrával kapcsolatban érzett büszkeség autentikus példái, másrészt a külvilág, a többségi társadalomba, annak kultúrájába való bekerülésük korlátozott, bizonytalan. Dick Hebdige klasszikus munkáját idézve a szubkultúrákról, a szubkulturális stílust úgy definiálhatjuk, hogy az egyszerre kommunikálja egy csoport különbözőségét és fejezi ki azok kollektív identitását. Hebdige azonban minden szubkultúrát úgy jellemez, hogy azok saját ciklusukban előbb-utóbb elérnek a banalizálódás fázisába, azaz az ellenállásból visszaépülnek, bekerülnek a domináns kultúra logikájába. A „másság” ilyenfajta „domesztikálódása”, azonossá válása azonban még

<sup>27</sup> Kali Kinga: Megmondom, testvér! A rap legyen hiteles. *Amaro Drom*. 2007. december. 31.

<sup>28</sup> Antos, i. m. 44.

nem ért el a *Gipsy Side* rapperjeinek szubkultúrájáig – művészetük, önreprezentációjuk nagyrészt még mindig a gettó falai közé van szorulva.

### Összegzés

Jelen tanulmány arra a folyamatra reflektált, amelynek során egy budapesti városnegyed, a VIII. kerület többé-kevésbé behatárolható része maga reprezentációs eszközzé válik, vagyis a hely túllép háttér, díszlet-szerűségén és önálló jelentéssel bíró egységgé válik. Természetesen önkényesen választott példáim nem merítették ki a „nyócker”-reprezentációk teljes sorát, további kutatásaimban részletesen foglalkozni kívánok a Fekete vonat együttesrel, illetve annak előzményeképpen, más, magukat a „nyóckerbe” helyező rapperekkel, valamint a tanulmány elején említett, emblemikus Gauder-Novák féle *Nyócker* című rajzfilmmel, amely talán a városrész rendszerváltás utáni legteljesebb interpretációját nyújtja. Ahogy Polyák Levente fogalmaz a filmről szóló írásában: „*Nem véletlen hát, hogy a képek ilyen nagy fontosságú csatájában, a különböző reprezentációk, meghatározások és önmeghatározások küzdelmében hatalmas jelentőség tulajdonútható a Nyócker című filmnek, bár hatásai egyelőre még nem felmérhetőek.*”<sup>29</sup>

A rajzfilm is, mint ahogy az ezen írásokban bemutatott reprezentációk, nem mentesek a sztereotípiáktól, a gettó, a gengszter életstílus sablonjai számos helyen és módon visszaköszönnek bennük. Sablonjaik azonban, a Polyák által is leírt újra és újra véghezvitt öndefiníciók során komplexebbé és több jelentésűvé válnak. A rendszerváltás óta eltelt időben a „nyolccal” való foglalkozás, annak különböző, magas-, és tömeg-kulturális diskurzusokba való beemelése új utat nyithat szélesebb értelemben is: az érdeklődés és az ismerkedés egy eddig jórészt elzárt, stigmatizált tér reprezentációival közelebb hozhatja a térben elnyomva, stigmatizálva élő közösséget is. Bár az említett hatások talán még mindig nem mérhetők fel teljesen, a rehabilitáció és a különböző közösségi-civil kezdeményezések általi folyamatos változásnak a különféle reprezentációk bizonyára részét képezik.

<sup>29</sup> Polyák Levente: Hely és reprezentációja. Nyócker és a nyolcadik kerület. In: Bárány Tibor (szerk): *A tarkaság dicsérete*. Erasmus Kollégium Alapítvány. Budapest, 2005.